basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KEREITE YA 12

SESOTHO PUO YA TLATSETSO YA PELE (FAL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

PUDUNGWANA 2025

TATAISO YA HO TSHWAYA

MATSHWAO: 80

Tataiso ena ya ho tshwaya e na le maqephe a 9.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

TATAISO YA HO TSHWAYA TEKOKUTLWISISO

- Kaha sepheo e le ho lekola kutlwisiso ya mohlahlobuwa, mopeleto o fosahetseng le diphoso tsa puo dikarabong di se ke tsa nkelwa matshwao ntle le ha diphoso tseo di nyotobetsa moelelo/kutlwisiso. (Diphoso di nne di bontshwe.)
- Ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswe a tswang puong e nngwe, e seng ena eo a hlahlojwang ho yona, mantswe ao a se natswe, hape a se ke a nkelwa matshwao ha karabo e ntse e na le moelelo o utlwahalang. Leha ho le jwalo, haeba lentswe le hlahang puong e nngwe le sebedisitswe temeng ebile le hlahella e le karabo e nepahetseng, le abelwe matshwao.
- Bakeng sa potso e bulehileng, mohlahlobuwa a se ke a abelwa matshwao bakeng sa karabo ya E/TJHE kapa KE A DUMELA/HA KE DUMELE.
- Lebaka/tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ho se abuwe matshwao bakeng sa NNETE/MAFOSI kapa NTLHA/MOHOPOLO. Lebaka/tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ha karabo e hloka lentswe le le leng empa mohlahlobuwa a fane ka polelo e felletseng, a abelwe matshwao ha feela lentswe le nepahetseng le sehelletswe mola/qatsohisitswe.
- Ha potso e batla dintlha tse pedi/tharo, mohlahlobuwa yena a fane ka dintlha tse fetang tse boletsweng, ho tshwauwe tse pedi/tharo tse qalang.
- Amohela mantswe a hlahang dipuong tse sebediswang mabatoweng a fapaneng ebang a arabela se botsitsweng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

POTSO YA 1

TEMA YA A

1.1
- Ba utlwisisa kapele.✓
- Ba natefelwa ke ho ya sekolong.✓
- Baithuti ba ba le morolo/boitshepo bo makatsang.
- Baithuti ba ba le seabo ha bobebe dithutong tsa bona ka diphaposing tsa borutelo.
- Ho thusa matitjhere ho lemoha hanghang ha e ba baithuti ba a thatafallwa.
- E fedisa ho komokoma ho teng batswading ka baka la mesebetsi e fuwang bana ho e etsa lapeng.

Tse pedi feela. (2)

1.2 Puo ya letswele ke puo eo batho ba e buang malapeng a bona le maloko a bona hobane ba hlahile e se e ntse e buuwa✓ ha puo eo e seng ya letswele e le puo e sa tlameng hore ya e sebedisang/buang a be a e bua lapeng kapa a hlahile e se e ntse e buuwa.✓ (2)

1.3 Lemoha ✓ (1)

1.4
- Ho thusa ka ho hodisa puo ya letswele hore e se shwe. ✓
- Ho thusa ka kgodiso le poulello ya botjhaba ba puo hobane e tla tsejwa sedikadikweng sa thuto. ✓
- Ho ka thusa ka theho ya mesebetsi ha ho etswa diphuputso kapa hona ha ho hirwa ditsebi puong eo.

Tse pedi feela, mme ho elwe tlhoko dikarabo tsa bahlahlobuwa. (2)

1.5 Ho hlokomedisa batho ka bohlokwa le melemo ya ho ruta baithuti ka puo ya bona ya letswele.✓✓ (2)

1.6
- Hobane puo eo ke yona e hlahelletseng ka mahetla ho tse ding. ✓
- Hobane puo eo ke e sebediswang haholo boemong ba semmuso.✓ (2)

1.7
- Baithuti ba fuwa kotlo ya ho kgalengwa ka thata.✓
- Baithuti ba eletswa hore ba furalle ketso eo hanghang. ✓ (2)

1.8 Ntlha hobane mophethi o re diphuputso di bontshitse hore ha baithuti ba rutwa ka puo ya bona ya letswele, ba ba le sehlahlo le lerato la sekolo. ✓✓ (2)

1.9
- Ho se dumelle baithuti ho bua ka puo ya bona ya letswele.✓
- Baithuti bao e seng matswallwa a Afrika Borwa ba hanelwa ho ithuta ka puo ya bona ya letswele. ✓ (2)

1.10 Boemo bona ba ditaba ke tlhobaboroko e kgolo.✓ (1)

1.11 Ha se batswadi bohle ba batho ba batsho ba ka di thabelang hobane batswadi ba bang ba rata Senyesemane ho feta puo tsa bona tsa letswele. Ba re Senyesemane se fana ka menyetla e thibang letsatsi e bileng e ka bulelang bana ba bona makgulo a matala mose ho mawatle. ✓✓✓ (3)

1.12 Ditaba tsa tema di tshehetsa botjhaba ka tsela ya hore puo ke e nngwe ya dikarolo tse kgolo tsa botjhaba ba morabe ka mong. Ha puo ya letswele e fuwa boemo ba hore dithuto tsohle di rutwe ka yona, sena se tla be se bolela hore botjhaba ba morabe oo bo tla be bo phahamiswa. Botjhaba bo atisa ho nyehliswa ke ha batho ba bona ba sa phele ka puo ya bona. Ho ruta ka puo ya letswele ho tla thusa ho matlafatsa botjhaba ba bona.✓✓✓
Ho elwe tlhoko dikarabo tsa bahlahlobuwa. (3)

TEMA YA B

1.13
- O mo fa malomo/dipalesa.✓
- O kgumame ka lengole.✓
- O bososetse. ✓ (3)

1.14
- O ahlame. ✓
- O behile letsoho lerameng, ha a na puo. ✓
- O ipotsa dipotso/boteng ba pudulwana.
- O eme feela a makalletse se etsahalang.

Tse pedi feela. (2)

1.15 Ke tla wa ke tsohe.✓ (1)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO

POTSO YA 2

	QOTSO		DINTLHA TSE LEBELLETSWENG
1.	'Ho bohlokwa ho hlatswa sefahleho makgetlo a fetang bonngwe ka letsatsi.'	1.	Hlatswa sefahleho sa hao habedi kapa ho feta ka letsatsi.
2.	'Sesepa se tlosa ditshila, mafura le ditlolo ntle le ho omisa letlalo la hao kahoo kgetha sesepa se dumellanang le mofuta wa letlalo la hao le ho tlosa disele tse shweleng.'	2.	Sebedisa sesepa se dumellanang le letlalo la hao ho tsosa disele tse shweleng.
3.	'Ho dula o nwa metsi kgafetsa ke ntho ya bohlokwa hobane ho thusa letlalo ho dula le le bonolo.'	3.	Nwa metsi hangata ho nolofatsa letlalo.
4	'Tshebediso ya Sunscreen maemong ohle a lehodimo le yona e molemong wa hao.'	4.	Itlotse ka Sunscreen ka dinako tsohle.
5.	'Qoba ho ama sefahleho sa hao kgafetsa kaha matsoho a jere dikokwanahloko tse ka hlahisang mathata a letlalo.'	5.	Se tshware sefahleho hangata ho qoba ho se bolaisa dikokwanahloko.
6.	'Ho matlafatsa letlalo la hao, etsa hore o je dijo tse nang le ditholwana, meroho le mafura kamehla.'	6.	Ja diahammele tse kang ditholwana, meroho le mafura.
7.	'Boroko bo lekaneng kamehla bo thusa mmele le ho ntjhafatsa disele tsa letlalo ho le boloka le phetse hantle.'	7.	Robala nako e lekaneng ho ntjhafatsa disele tsa letlalo.
8.	'Ho ba le mokgwa o tsitsitseng wa ho hlokomela letlalo, ke pheko ho pheleng hantle ha lona.'	8.	Sebedisa mokgwa o sa fetoheng ho hlokomela letlalo.

(Palo ya mantswe = 70)

Kgutsufatso e lokela ho tshwauwa ka tsela e latelang:

Ho tshwauwa ha kgutsufatso ho itshetlehe ho kenngweng ha dintlha tsa bohlokwa ho latela ditlhoko tsa potso le ho ntshuweng ha tse sa amaneng le potso hohang.

Kabo ya matshwao:

- Matshwao a 7 dintlheng tse supileng. (Letshwao bakeng sa ntlha)
- Matshwao a 3 tshebedisong ya puo.
- Matshwao ohle: 10

Kabo ya matshwao a tshebediso ya puo ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswe a hae:

- Dintlha tse 1–3 tse nepahetseng: kabo e be letshwao le le leng.
- Dintlha tse 4–5 tse nepahetseng: kabo e be matshwao a mabedi.
- Dintlha tse 6–7 tse nepahetseng: kabo e be matshwao a mararo.

Kabo ya matshwao a tshebediso ya puo ha mohlahlobuwa a qotsitse dintlha di le jwalo temeng:

- Ha a qotsitse ntlha tse (6–7) a se abelwe matshwao a puo.
- Ha a qotsitse ntlha tse (4–5) a abelwe letshwao le le leng la puo.
- Ha a qotsitse ntlha tse (2–3) a abelwe matshwao a mabedi a puo.

ELA TLHOKO:

Palo ya mantswe:

- Batshwai ba nnetefatse palo ya mantswe a sebedisitsweng ke bahlahlobuwa.
- Mohlahlobuwa a se hulelwe matshwao ha a sa bontsha palo ya mantswe kapa ha palo ya mantswe e sa nepahala.
- Ha mohlahlobuwa a fetile/tlotse palo e lebelletsweng ya mantswe, motshwayi a bale ho fihlella qetellong ya polelo e le nngwe ka mora palo ya mantswe a lebelletsweng, mme a se tshwaye kgutsufatso kaofela.

Mohlala wa palo ya mantswe:

	Polelo			**Palo ya mantswe**
SESOTHO	*Ke*	*a*	*tsamaya*	3

Tafole ya ho tshwaya kgutsufatso: Ona ke mohlala feela

Dintlha	**Diqotso**	**Puo**	**Matshwao kaofela**
2	5	1	8

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE MELAO YA TSHEBEDISO YA PUO

TATAISO YA HO TSHWAYA

- **Mopeleto**
  - Dikarabo tsa lentswe le le leng di tshwauwe di nepahetse leha mopeleto o fosahetse, ntle leha phoso eo e nyotobetsa moelelo wa lentswe leo.
  - Dikarabong tse ngotsweng ka dipolelo tse felletseng, mopeleto o fosahetseng o se ke wa abelwa dintlha haeba tshebediso ya puo e le yona e hlahlojwang.
  - Moo ho hlahlojwang kgutsufatso ya mantswe, karabo e be le matshwao a nepahetseng a puo.
- Dibopeho tsa dipolelo e be tse nepahetseng di be di ngolwe ka dipolelo tse felletseng ho latela ditaelo.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

POTSO YA 3: PAPATSO

3.1
- Kamano ke hore sehlahiswa seo se ka sebediswa ke batho ba yang mabopong a lewatle ho ya sesa ho itshireletsa letsatsing. ✓✓
- Kamano ke hore sehlahiswa seo se ratwa ke batho ba yang mabopong a lewatle ho itshireletsa letsatsing.

E le nngwe feela. (2)

3.2 Hobane a qatsohisa boleng ba sehlahiswa sena molemong wa ho se bapisa le tse ding tse ka bang le boleng bo sa tshwaneng. ✓✓ (2)

3.3 Tshebediso ya polelwana eo e ka ba le tshusumetso ya ho potlakisetsa moreki lebenkeleng ho ilo fumana sehlahiswa seo ka kutlwisiso ya hore se bohlokwa ho feta seo ba ntseng ba se sebedisa.✓✓✓ (3)

3.4 Sepheo se ka sehloohong ho mmapatsi ke kgohedi ho bareki. Mmapatsi o kgethile ho hodisa setshwantsho sa kerimi ho bapisa sehlahiswa sena le sisirelletsi se seholo se fanang ka moriti matsatsing a tjhesang, jwaloka matsatsi ao batho ba yang lewatle ka ona. Sena se hlakisa mosebetsi o moholo wa sehlahiswa sena ho mmadi, e leng ho sirelletsa batho kgahlanong le motjheso wa letsatsi. ✓✓✓ (3)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

4.1
- Boitshetleho ba khathunu bo re bolella hore mokhathunu o na le maikutlo a hore mmuso o ntse o iteka ka ho hahela batho matlo leha ho ena le tlhokeho ya mesebetsi. ✓
- Ka lehlakoreng le leng, mokhathunu o boela o totobatsa taba ya hore e sa le bana ba hlahela matlong empa le kajeno ha ho diphetoho tse etsahetseng mme maemo a bophelo a mpefatswa ke tlhokeho ya mesebetsi. ✓

Ho elwe tlhoko dikarabo tsa bahlahlobuwa. (2)

4.2 Mokhathunu o totobatsa phoqo ka hore ke letsatsi la batjha, leo ka lona ba lokelang ho keteka ba thabe empa ha ho jwalo hobane ba hloka mesebetsi mme ha ba ye le raling. ✓✓ (2)

4.3 Ke molaetsa wa hore batjha ba bangata ba rutehile empa ha ba fumane mesebetsi mme sena se etsa hore ba se be le kgahleho ya ho ba le seabo le ka letsatsi la batjha. ✓✓

Ho elwe tlhoko dikarabo tsa bahlahlobuwa. (2)

4.4 E pepesa taba ya hore leqeme la mosebetsi haesale e le pharela ho tloha kgale mme e ama batjha haholo.✓✓

Ho elwe tlhoko dikarabo tsa bahlahlobuwa. (2)

4.5
- Di ka arabela ka hore di tlisa tshepo moshemaneng ya nang le mangolo empa a sa fumane mosebetsi hore ka letsatsi le leng ho tla tjhaba letsatsi leo ka lona a tla fumana lehloohonolo la mosebetsi.✓✓
- Di tlisa tshepo ho bohle ba se nang mosebetsi hore ho tla tjhaba letsatsi leo ka lona ba tla fumana mosebetsi.

E le nngwe feela. (2)
[10]

POTSO YA 5

5.1 5.1.1 Le sebedisitswe ka sepheo sa ho hlakisa hore lefu lena ha le potlakele motho, le mo atamela butlebutle hore a se lemohe. ✓✓ (2)

5.1.2 Le sebedisitswe ka sepheo sa ho totobatsa ho makala ha mongodi, a makatswa ke hore ebe batho ba hlokang boroko ba sa tla thuseha na. ✓✓ (2)

5.1.3 Ho hlakisa hore tlhokeho ya boroko ha e bakwe ke boimana le kgatello e phahameng ya maikutlo feela, empa ho ntse ho le teng mabaka a mang a bakang lefu lena. ✓✓ (2)

5.1.4 Sepheo sa hae ke ho lemosa babadi hore pheko eo ke ya nnete e ke keng ya fetoha ka dinako tsohle. ✓✓ (2)

5.1.5 Le nthusa ho utlwisisa hore mongodi o hatella taba ya hore ho touta ho ka etsahala bosiu kaofela motho a sa robale ho fihlella e eba hoseng. ✓✓ (2)

5.1.6 Ke ho re hlakisetsa kamoo batho ba toutang haholo kateng ha ba lokela ho kgaleha. ✓✓ (2)

5.1.7 E, hobane mongodi o kgethile lentswe, 'Phofu' ho bontsha boemo boo mokudi wa lefu lena a bang ho bona. Lentswe lena le hlakisa hore lefu lena ke sebata mme le hlasela motho ka sehloho ka lebaka la hore motho ya tshwerweng ke lona, o hloka matla.✓✓
Ho elwe tlhoko dikarabo tsa bahlahlobuwa. (2)

5.2 5.2.1 Le sebedisitswe ka sepheo sa ho phoqa bao a nahanneng ka bona hobane lentswe leo le bolela hore batho bao ba iketsa ba tsebang haholo ho feta ba bang empa ba sa tsebe letho.✓✓ (2)

5.2.2 E latolana le yona ka hore bana ha ba bapale moo empa ba bonahala ba bala kapa ba sebetsa ka thata hobane bohle ba inametse mehaleng le dithaboleteng tsa bona.✓✓ (2)

5.2.3 Di ka etse ba hole ba se na dikamano tse ntle le batho ba bang, ba itjheba bo bona ba sa kgone ho phedisana le ba bang kaha boholo ba nako ba tla be ba qeta nako ba sebetsana/shebane le disebediswa tseo e leng mehala/dithabolete tsa bona. ✓✓ (2)
Ho elwe tlhoko dikarabo tsa bahlahlobuwa. **[20]**

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 40
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 80